

МІЖКУЛЬТУРНІ ВЗАЄМОВПЛИВИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ В МІСТЕЧКУ ЧЕЧЕЛЬНИК НА ПОДІЛЛІ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Віктор Косаківський

УДК 316.347(477.44)"18/20"

На основі багаторічного вивчення етнокультури подільського містечка Чечельник автор простежує міжкультурні взаємовпливи та трансформації в містечковому середовищі в ХІХ – на початку ХХІ ст. Вони були зумовлені низкою причин, пов'язаних з історичними, суспільно-політичними й економічними обставинами та сучасними глобалізаційними тенденціями. За цей час селище з поліетнічного перетворилося на моноетнічне. Це позначилося на соціально-історичному розвитку, етнопрофесійній характеристиці занять домінуючої української людності містечка та на етнодемографічній ситуації в Чечельнику. Така ситуація є віддзеркаленням сучасного стану розвитку й інших населених пунктів як Поділля, так і України загалом.

Ключові слова: Чечельник, містечко, взаємовпливи, трансформація, поліетнічність, моноетнічність, конфесії, господарські заняття, колективізація, розкуркулення, Голодомор, звичаї та обряди.

За время многолетнего изучения этнокультуры подольского местечка Чечельник автор прослеживает межкультурные взаимовлияния и трансформации в местечковой среде в ХІХ – в начале ХХІ в. Они были обусловлены рядом причин, связанных с историческими, общественно-политическими и экономическими условиями, а также современными глобализационными тенденциями. За это время местечко из полиэтничного преобразовалось в моноэтничное. Это повлияло на социально-историческое развитие, этнопрофессиональную характеристику занятий доминирующей украинской части жителей местечка и этнодемографическую ситуацию в Чечельнике. Такая ситуация отображает современный уровень развития и других населенных пунктов как Подолия, так и Украины в целом.

Ключевые слова: Чечельник, местечко, взаимовлияния, трансформация, полиэтничность, моноэтничность, конфессии, хозяйственные занятия, коллективизация, раскулачивание, Голодомор, обычаи и обряды.

Based on long-term studies of the ethnic culture of Podillia town Chechelnyk, the author retraces the intercultural interactions and transformations in smalltown environment from the ХІХth through the early ХХІst centuries. They were caused by several reasons related to historical, social and political, as well as economic circumstances, along with modern globalization trends. Since then, the settlement has transformed from multiethnic into monoethnic one. The latter has told on social and historical development, ethnoprofessional occupational specificity of the prevailing Ukrainian population of the town, as well as upon the ethnodemographic situation in Chechelnyk. Such a situation also reflects the actual state of evolution of other localities in both Podillia and Ukraine on the whole.

Keywords: Chechelnyk, small town, interactions, transformation, multiethnicity, monoethnicity, confessions, domesticities, collectivization, *rozkurkulennia* [*kulak* (wealthy peasant) dispossession], *Holodomor* (Famine), customs and rites.

Характерна для початку ХХІ ст. демократизація вітчизняної наукової гуманітаристики в етнологічній галузі втілилася передусім як тенденція регіоналізації та локалізації етнографічних досліджень, що є відповіддю на посилення всесвітніх глобалізаційних та інтеграційних процесів і відображенням прагнення зберегти етноідентифікацію населення на рівні малої батьківщини — села, містечка, міста, району. Крізь призму малої батьківщини суспільство прагне усвідомити та зберегти успадкований від попередніх поколінь

історико-культурний ландшафт свого народу, розпізнати його автентичний голос у технічно-цивілізаційній поліфонії сучасного світу. Головний об'єкт локально-регіональних досліджень — історія міст і сіл, селищ і містечок. Останні є не просто проміжною ланкою між урбаністичним і сільським поселенням, вони — своєрідна точка перетину між традицією і модернізацією, між консервативною сталістю життєвих практик села та динамічною мінливістю нововведень міста. Поліетнічні та поліконфесійні за своїм характером, ці поселення

в Україні історично виникали як осередки народних промислів, ремесел, торгівлі, освіти; тут стикалися й толерувалися різні традиції та норми. Такими за етнокультурними і соціоекономічними параметрами є містечка Поділля й усїєї Правобережної України, що за часів радянської влади були перетворені на селища. У середині 70-х років ХХ ст. в Україні налічувалося 885 селищ міського типу, з них — 28 на Вінничині та 19 на Хмельничині. Наприкінці ХІХ ст., за даними А. Селіванова, у Подільській губернії було 7207 населених пунктів, у тому числі 120 містечок. Одним з них є колишнє містечко Чечельник, нині — селище міського типу, районний центр однойменного району Вінницької області.

Подільські містечка викликають особливий інтерес специфікою своєї культури, оскільки в них упродовж століть тісно перепліталися історичні долі представників різних етносів: українців, євреїв, поляків, росіян, вірмен, циган тощо. З огляду на це історико-етнографічне дослідження українських містечок набуває маркерної значимості в контексті пізнання народної традиційно-побутової культури як іноетнічних їхніх мешканців, так і домінуючої в більшості з них української спільноти. Етнографічне вивчення історії подільського містечка дозволяє виокремити й осмислити важливі та ще малодосліджені аспекти повсякденної культури, соціально-економічного, громадського і релігійного життя, з'ясувати особливості формування етносвідомості й ментальних характеристик людності містечок як проміжної ланки між сільським та урбанізованим соціумом.

Наукова розробка цієї теми покликана сприяти усвідомленню суспільством і державою необхідності практичного врахування історичного спадку минулих поколінь і тих змін, які відбувалися в житті й побуті українського селянства в процесі урбанізації, та їхніх наслідків для української нації [8, с. 1–2].

Міжкультурні взаємовпливи та зміни, що відбувалися в містечковому середовищі Чечельника впродовж досліджуваного періоду, зумовлені низкою причин, що пов'язані з іс-

торичними, суспільно-політичними та економічними обставинами. Відтак і особливості зафіксованих нами трансформаційних процесів в етнокультурі Чечельника, як і України загалом, закорінені в політичних та соціально-економічних перетвореннях не лише сучасності, але й минулих епох. Тож, щоб краще зрозуміти й визначити їхні ознаки, варто звернутися до ключових моментів суспільного буття народу та життєдіяльності жителів містечка зокрема.

Перебування під владою Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської імперії та у складі Радянського Союзу вплинуло на розвиток автохтонного українського населення й формування строкатої етнічної палітри Чечельника, а також зумовило як природні, так і цілеспрямовані зміни, пов'язані з інтересами й політичними стратегіями держав-метрополій.

Локалізація місця проживання представників різних етносів на території Чечельника виразно фіксується місцевими топонімами: у «Місті», що репрезентувало центральні вулиці, проживали євреї, на «Гартаку» й «Мазу-рівці» — поляки, у «Липецькому» — українці, в «Анютино» — росіяни [11, с. 187–189]. Однак уже на початку ХХІ ст., згідно з даними Всеукраїнського перепису населення, у Чечельнику мешкало 5590 осіб. Серед них: 5453 українці, 82 росіяни, 11 молдаван, 6 поляків, 4 євреї та ін. За останні роки, незважаючи на збільшення загальної кількості населення Чечельника, його природний приріст щорічно зменшується. Така демографічна ситуація є характерною не лише для Чечельника, але й загалом для всієї України [7, с. 215].

Відповідно до етнічного складу більшість жителів Чечельника впродовж усїєї історії дотримувалася трьох віросповідань — православ'я, католицизму та іудаїзму. Православна християнська конфесія є однією з найдавніших у містечку. Сьогодні тут панує Українська православна церква Московського патріархату. З появою в містечку євреїв з'являється й іудейська конфесія, яка з кінця ХVІІІ ст., а особливо в ХІХ ст., поширилася

на Поділлі у вигляді хасидизму. З переселенням у Чечельник у XVIII ст. частини етнічних поляків — мазурів — набуває розповсюдження і католицизм, який був нав'язаний також частині українського населення містечка.

Багатоконфесійність ускладнювала внутрішнє життя Чечельника протягом кількохсотрічної його історії. Однак укладання міжконфесійних шлюбів було звичним явищем, що також призводило до значних етнокультурних взаємовпливів. Найскладнішими виявляються стосунки в родинях, де батьки належать до різних конфесій, особливо це помітно в католицько-православних сім'ях. За свідченнями респондентів і власними спостереженнями можна стверджувати, що коли чоловік католик, а його дружина, будучи православною віросповідання, прийняла католицизм, то її діти їхні будуть католиками. Якщо чоловік католик, а дружина залишилася православною, то діти можуть бути обох віросповідань. У таких родинях, як правило, святкують як католицькі, так і православні свята [9, с. 156].

У XX ст. відбулися кардинальні зміни в етнічному складі містечка. Поляки й росіяни, потрапивши в іноетнічне середовище, майже повністю асимілювалися з українцями. Єврейське населення, яке пережило воєнне лихоліття, здебільшого мігрувало до інших країн [7, с. 215].

На традиційні господарські заняття жителів Чечельника вплинув його етнічний склад. Основною галуззю економіки українського населення містечка, як і жителів Поділля загалом, здавна було землеробство та відповідні традиційні ремесла: ткацтво, стельмаство, лозоплетіння, бондарство тощо. Значний їх розвиток був обумовлений сприятливими природно-кліматичними й соціально-економічними умовами, а також потребами суспільства [12, с. 126—132]. Серед євреїв найпоширенішими були торгівля та ремісництво [15, с. 379—387].

Певного рівня в містечку досягло промислове виробництво, яке було пов'язане переважно з переробкою сільськогосподарської продукції. Радянська індустріалізація та колективізація тотально вплинули на всі сфери

життя мешканців Чечельника. У цей час відбулася заміна усталеної системи господарювання, у результаті якої в селян відібрали землю та примусили вступити в «сози» (колгоспи й радгоспи). Місцевий старожил О. Ящишин згадував: «Той, хто розумніший, пішов у колгосп, та й ні пострадав. У нього нічого ні повалили, ні забрали хліба. А в цих позабирали все і з горщиків повисипали... А батько зразу ні хтів їти, то клуню завалили, забрали. Діжки з капустою забрали, клоча з коноплів це. Ну, шо було, забрали. Гола хата була, і дітей п'ятеро нас було... Тата засудили. Сховав два мішки пшениці і мішок муки. Викопав яму в коморі таку, вимастив, випалив її і сховав... Добули і три годи дали заключенія»¹. Інша респондентка розповідала про ті самі роки так: «В дванадцять років ходила жати. Мав тато п'ять десятин поля. Тата засудили за хліб. Викачка була. А мачуха — чужа — покинула. Лишилась я і два брати»².

Оскільки такі методи не допомогли, то селян скорили голодом: «Голод був, а Андрей був у армії. Прийшов і поступив у комсомольці. А хліба в нього не забрали. То мусіла їти за Андрея, хоть і дивитися на нього не могла. А він украде у тата хліба і меду, принесе і каже: "На, їж! Бо з голоду здохнеш"»³. Жителька містечка Г. Атаманенко, донька селянина-одноосібника (індуса), розповідала про харчування в їхній родині під час штучно організованого голоду: «В голодовку жолудя їли. Відварували, їли жолудя. Листя з липи. Ходили туди-го, аж на Вирбецьке у ліс, нарвали того листя. З вакації гирке, а то ні таке. Та й насушиш, натреш, на сито просієш, спичеш той корж. Який то корж? На воді його пикли, ше й солі не було. Це биз солі спичеш, як то, шо на дорозі отамо. Але мусіли їсти»⁴.

Селяни мусіли повертатися й до тих способів ведення господарства, які були пов'язані з архаїчними практиками життєзабезпечення, з використанням примітивних агрознарядь і засобів переробки збіжжя: «Ховали жорна в яму. Бо як почують, шо жорнуєш, то прийшли та побили, та й усе. А як ми відро надерли, ні хо-

чимо з Настєю дерти, бо тяжко дерти. Мама йде помагати. Тато, покойний, ішов помагати. Злази в яму, злази і помагає... Заким то відро здереш тої кукурузи, заморися. І до війни, і посла війни у ямі жорна стояли. Як уже війна кончилася, вже так як лекши стало. Витягнули. Вже начали трошки ни так душити... Тато колись млина зробив і вже мав пустити. Всьо як має бути. І каже: “Та й шоб був пустив, то були б мине на Соловки...”. А так ни пустив. Та й того млина розібрали. Та тато коліща, тільки таке здорови, де він його допендив був, де він його взяв того коліща? І паса... Та й то коліща додому забрав і його сховав... Шоб був ни сховав, то були б забрали. Викопав ямку, пригорнув тако. Ми його заміняли на бежову хустину»⁵.

У цей час селян обклали численними податками, які сплатити було не під силу, а за несплату їх притягували до відповідальності. Крім того, була ще контракція — податок овочами. Наприклад, після збору врожаю необхідно було здати 100 кг капусти, 15 кг буряків, 2 кг цибулі, 10 кг моркви, 100 кг помідорів, 100 кг огірків та 1 кг часнику. Зробити це потрібно було у вересні в зазначену в контракції п'ятиденку. У випадку несплати вищезазначених податків їх стягували примусово. Нерідко такі стягнення становили вдвічі більшу від необхідної суму. Часто за борги продавали господарські будівлі, навіть не розібравшись, кому вони належать.

У випадку невиконання умов контракції сільрада повторно «попереджала» боржника і вдавалася до санкцій: «Одноразово попереджаємо, що в разі не здачі овочів в указані терміни прийемо до В(ас) заходів згідно з п. 10 умови про контракцію, а саме: стягнемо в безспірнім порядку неустойку в розмірі подвійної разової вартості невиконаної частини умови» [6, с. 126].

Навіть улюблені традиційні фруктові сади селяни змушені були вирубувати у зв'язку з податками, які вони мали сплачувати з кожного дерева. Відповідно, у цей період, як згадують жителі містечка, «не їли яблук, груш, слив та вишень»⁶.

Задавнені психологічні травми і спогади про нестерпно тяжке життя зберігаються в пам'яті мешканців Чечельника й нині. Г. Атаманенко також розповідала: «Кури продавали, яйці продавали. Самі ни їли, бо треба налоги віддавати. А налоги давали виликі, налоги давали — 300 рублів. По 300, а ранчи 300, то це ж гроші. Корови ми ни тримали. Вже я була, то тоді корову тримали. А свині тримали. То ше й тримали свиню, і то тихенько. Бо треба було, як хочиш заколоти, то треба шкуру здати. То так тихенько кололи. Нашо, шо я маю шкуру здавати. Заколим, та й так. Під шопою, лигенько пішмалит тато, потрошки шоб ошмалити, і тихенько закололи, тихенько собі осмалити, бо треба шкуру було здати в соз. А кури є, нима курей, треба 800 штук яєць і здай... А тоді душили, шоб нести в молошну. Ниси в молошну — тримаєш корову. Ходят записуют. Після Нового року йде агент і пише. Хоть по півлітри молока, по літрі ниси»⁷.

Селянським одноосібницьким господарствам сільрада с. Липецьке щороку складала плани весняної і осінньої сівби, цим самим жорстко визначаючи види та суми податків. Крім того, у «Планах сівби» також було зазначено необхідну кількість насіння, страховий фонд, кількість насіння, яке потрібно очистити та протруїти. У сімейних архівах селян нам неодноразово траплялися збережені квитанції про доведені до сімей норми податків. Наприклад, у «Плані» за 1932 рік та іншому (без зазначення року) вказано, що також необхідно вивезти по 90 і 80 возів гною для удобрювання полів. Склавши такий «План сівби», місцеві органи влади мали можливість відразу складати плани стягування податків і штрафів. Така система працювала чітко. Скільки було видів податків у 1920—1950-х роках, встановити важко, але однозначно можна стверджувати, що їх було настільки багато, що фактично виконати їх повністю було неможливо.

Яскравим прикладом репресивної картини колгоспного життя тих часів є доля жителя Чечельника, селянина-одноосібника Арехта

Аверковича Жмурка, про що нам розповіли вже його нащадки, які ревно зберігають пам'ять про свого працьовитого й вольового діда. Зі слів дітей та внуків, Арехта з дитинства був інвалідом і міг рухатися лише за допомогою двох палиць (очевидно, саме це врятувало його в майбутньому від заслання). Проте він був надзвичайно працьовитим і виконував роботу сидячи. Крім того, Арехта мав освіту й вольовий характер. Не терплячи наруги влади над своєю родиною, він звертався з численними скаргами на непомірні побори в різні органи тієї самої влади.

Перше велике розкуркулення цієї родини відбулося в 1931 році, про що активіст Ананій Ящишин склав акт. Ще одне розкуркулення А. Жмурка було проведено 15 листопада 1940 року. Коли Жмурко повертався з поля в Ромашковому, то на дорозі його перестрів фін-агент С. Пец, склав акт і забрав за несплачені борги коня й віз (грабарку). Третє розкуркулення відбулося після того, як Арехта Аверкович самотужки збудував млин. Він десь роздобув двигун, знайшов камені для жорен і все необхідне для налагодження процесу. Коли млин був готовий до роботи, від сільради з'явився представник, який повідомив, що якщо А. Жмурко запустить свій млин, то в цей самий день буде розкуркулений і висланий у Сибір. Цілу ніч довелося розбирати той млин, ховати його деталі, щоб зберегти родину від чергового розкуркулення та виселення.

Розв'язка в житті селянина-одноосібника А. Жмурка та його родини настала в 1950 році, коли його господарство обклали податком у сумі 1490 крб 88 коп. Це стало крапкою в житті одноосібного селянського господарства. Щоб у майбутньому не сплачувати такі великі податки, А. Жмурко вирішив покинути своє поле й більше ніколи його не обробляти. Його доньки, закінчивши школу, пішли працювати на Чечельницький цукровий завод. На початку 1990-х років доньки А. Жмурка — Ганна й Анастасія — звернулися до місцевих органів влади з проханням відшкодувати матеріальні збитки, завдані їхній родині в 1930-х роках.

Сума «відшкодування» становила 20 тис. купонів [6, с. 125–130]. Історія цієї сім'ї була типовою не лише для цієї місцевості, адже так цілеспрямовано владою повсюдно витравлювалося саме відчуття господаря.

Об'єднані в колгоспи селянські землі згодом переформатували в радгосп Чечельницького цукрокомбінату. На початку 90-х років ХХ ст. радгосп складався з чотирьох відділень, які володіли основними землями містечка: 1447 га — відділення ім. Шевченка, 960 га — «Садина», 1110 га — відділення ім. Петровського та 700 га — Леніна. Радгосп займався вирощуванням цукрового буряку. Після проголошення незалежності радгосп змінив свій статус і назву на САТ «Чечельницьке». Після розпаювання більша частина земель залишилася в САТ, що згодом реорганізували в чотири окремі фермерські господарства: СП «Золота нива» (керівник О. Посухівський), СП «ім. Шевченка» (керівник І. Козбан), ПСП «Чечельницьке» (керівник В. Гуренко) та ПСП «Чечель» (керівник Ю. Рикедда). З усіх селян, які одержали земельні паї, лише 20 осіб господарюють на власних полях, а всі інші передали свої паї у вищезгадані СП і ПСП й агрофірмі «Ольгопіль». Усі наявні нині господарства займаються вирощуванням переважно зернових і технічних культур, подекуди — овочів, фруктів і баштанних⁸.

Тож не варто дивуватися тому, що і сьогодні люди психологічно не готові самостійно обробляти землю, усвідомлюючи всі складнощі, пов'язані з цим, за умови відсутності лояльності з боку влади. Усі господарські заняття жителів Чечельника впродовж досліджуваного періоду під впливом суспільно-політичних чинників зазнали змін і трансформацій. У зв'язку із сучасними складними економічними умовами відбувається поступова переорієнтація виробничої діяльності від промислової до сільськогосподарської з розвитком ремесел, промислів та допоміжних господарських занять, що відповідають потребам часу.

Станом на кінець ХХ ст. у Чечельнику повністю зникли такі найпоширеніші ремес-

ла, як ткацтво, килимарство, шевство. Частково залишилися деревообробка (столярство й теслярство), вишивка, лозоплетіння тощо. Із допоміжних видів господарської діяльності нині найкраще розвинене бджільництво. Тобто функціонують лише ті галузі господарської діяльності, у яких є значна потреба, і вони економічно доцільні та вигідні нині.

Хоча впродовж ХХ ст. більшовицька влада засобами репресій і примусу намагалася викоринити приватновласницьку складову психології українців, і задекларовані державою проекти глобальної приватизації не знаходять належної підтримки в українському селянському середовищі, водночас деякі паростки відродження традиційних систем господарювання на землі зафіксовані нами як серед селян, так і серед міщан Чечельника. Зокрема, про долю власної справи досить оптимістично висловився власник місцевої агрофірми «Ольгопіль» П. Каленич. Стосовно рис, якими має володіти сучасний фермер, він сказав, що така якість одна — справжня любов до села, землі та своєї праці. І те, що сьогодні активно пропагують вертикально-інтегровані сільськогосподарські холдинги, — не зовсім правильно. Добре, якщо власник 100–200 тис. гектарів землі проживає в Україні, а якщо за кордоном, то він не бачить реального повсякдення сучасного села. Однак це сільське життя вимагає від нього допомоги школі, лікарні, дитячому садку. І він цим опікується, намагаючись якомога краще облаштувати своє рідне село. Його принцип — бізнес має поєднуватися з доволі високою красою та культурою [1].

Основні компоненти духовної культури жителів Чечельника, так само як і здобутки матеріальної культури, під впливом різних чинників теж зазнали значних змін. Ще до початку колективізації селяни добре пам'ятали старі звичаї та обряди, що мали багатовікову історію. «Як весняна оранка, то став тато помолився Богу “Отче наш”. Бога попросив: “Господи Ісусе Христе! Боже! Стань мені в помоч. Стань мені в помоч. Шоб як лекше начати і лекше кончати. Стань мені в помоч”». Під час

жнив, на зажинках також дотримувалися старих звичаїв: «Помоляця Богу. Починали жати. Нажали один сніп. Зав'язали в'юром. А тоді сіли — заколядували. Сяди на сніп мама і починає колядувати»⁹.

Так само іншими нині стали календарні та родинні обряди. Респонденти згадують: «Колись парубки ходили колядувати з зіркою. Давали їм калачі, несли їх в церкву, давали батюшці, а він роздавав їм. За мої пам'яті [у 1920–1930-х рр. — В. К.] ходили без зірки. Дзвіночок брали з церкви. Парубки здорові ідуть і колядують»¹⁰. Нині ж збереглися лише окремі атрибути традиційного колядування, виконавцями якого є переважно діти. Так само зредуковані й елементи родинної обрядовості, які міщани намагаються адаптувати до свого сучасного світогляду та побуту.

Щодо сучасного конфесійного життя, то воно поволі відроджується на тлі багаторічних заборон і репресій стосовно служителів культури та прихожан. Очевидці — старожили Чечельника — свідчать, що в 1936 році всі культові споруди в містечку було закрито¹¹. Згадують, що ще в 1935 році на Спаса святили яблука, а потім церкву закрили, скинули дзвін, стіни підірвали динамітом за два рази. Десакралізацію релігійної свідомості підтверджує практика будівництва із цегли від церковних споруд шкіл, складів. Церковні відправи проводили в непристосованих приміщеннях (сторожці на старому церковному подвір'ї, занедбаній будівлі) [4]. Так, у костелі містечка зробили склад, згодом — кінотеатр, а закриту синагогу пристосували під меблевий магазин. При цьому з 1956 року католики Чечельника свої богослужіння проводили в каплиці — родинному склепі Собанських на місцевому кладовищі [2]. Протягом кількох останніх років нащадок графа Ф. Собанського, граф Михайло Собанський, проводить реставрацію цього склепу [13].

Руйнування духовності та заборона релігії призвели до заміни релігійних обрядів на радянські атеїстичні. За свідченнями інформато-

рів, це відбувалося в різний спосіб: «Ходили паски святити крадієм. Син забрав матоцикл, а міліція перепинила і забрала. Люди їли паски, а я до обіду була в міліції. Василь приїхав, та й відпустили»¹². «Колись як кінчались жнива, плели вінок і клали голові [колгоспу. — В. К.] на голову. І з бурака плели вінок. І давали голові і бригадіру»¹³. «На обжинки виплітали вінок з пшениці, ше й молоток і зізвду. Та й несли до голови в комору»¹⁴.

Заміна релігійної обрядовості призвела до зміни структури всієї звичаєво-обрядової сфери, зокрема ритуалів, пов'язаних із життєвим циклом людини. Більшість із них почали впроваджувати через заклади освіти і культури за радянськими сценаріями. Замість хрестин у 1970-х роках у Чечельнику святкували «звіздини», а весілля були комсомольськими, часом з офіційним запрошенням місцевого партійного керівництва. Усе це було спрямовано на виховання так званої нової радянської людини. І сьогодні молодята Чечельника реєструють шлюб у РАГСі, однак нині поширене також церковне вінчання. Родинна обрядовість хоча і зберегла ряд своїх складових, але їхнє наповнення суттєво звузилося. Наприклад, у весільній обрядовості збереглися лише такі традиційні елементи, як сватання, коровайний обряд, покривання молодої, «почесна», «циганщина», «обжинки». Сам обряд нині проводиться, як правило, упродовж одного дня, зрідка — двох, на відміну від тижня в минулому. Майже повністю з обряду зникли весільні пісні. З весільної атрибутики збереглися коровай, калач, гільце, вінок тощо.

Календарні свята й обряди українців Чечельника, як і загалом на Поділлі, розвивалися й побутували в руслі загальноукраїнської календарно-обрядової традиції. До тих свят, які збереглися в містечку до сьогодні, належать свята Новорічного циклу, Великдень, Зелені свята, Купайло, Спас тощо. Різдвяно-новорічні та Великодні свята в містечку є традиційно родинними з певним церковним впливом. Релігійну основу має і Храмове свято, що збереглося в православної частини жителів

Чечельника і сьогодні святкується двічі — на Покрову та на Михайла. Купайло нині святкують винятково за сценарієм, розробленим працівниками Будинку культури.

На сучасному етапі істотні зміни в повсякденній культурно-дозвільній діяльності мешканців Чечельника, як і повсюдно в Україні, були спричинені соціально-політичними змінами (розвал «ідеологічно-культурної машини» радянської системи, відкритість до зовнішніх культурних впливів) і технологічними інноваціями (зокрема, масовим поширенням аудіо- та відеотехніки, комп'ютерів, мобільного зв'язку тощо). Нині, завдяки Інтернету, електронні засоби масової інформації стали доступними для більшості населення містечка, у тому числі для молоді. Користування технічними засобами займає значну частину дозвілля молоді, вони є альтернативою інституту традиційного формування духовного світу, ціннісних орієнтацій, соціальних установок нових поколінь. Тож у багатьох своїх рисах більшість молодих людей повторює екранні зразки, які виховують для себе «зручного» глядача і котрі часто є спотвореним віддзеркаленням дорослого світу речей, взаємин та цінностей.

Відтак і для молоді Чечельника також характерні сьогодні вестернізація культурних потреб та інтересів, поява схематизованих зразків-стереотипів масової культури в її примітивному відтворенні, прояви жорстокості, задоволення матеріальних потреб через використання аморальних засобів. Саме таких висновків можна дійти, аналізуючи численні інтернет-форуми, публікації у ЗМІ, дані різноманітних служб. Часто такий спосіб поведінки є наслідком невирішених соціально-економічних проблем жителів маленького містечка.

Наприкінці ХХ ст. у Чечельнику діяли цукровий, спиртовий та маслозаводи, фабрика «Україна» й інші дрібніші підприємства, які забезпечували робочими місцями значну частину мешканців містечка. Так, лише на цукровому заводі працювало понад 500 робітників. Сьогодні в Чечельнику діють виробничо-наукова фірма «Полімерсервіс», яка виготовляє плас-

тикові труби; виробництвом сирів займаються на маслозаводі [3, с. 172—173]. Також працює приватна меблева фабрика «LisMaster», заснована 2006 року. Вона виробляє сучасні якісні меблі, які постачають до багатьох країн [16].

Нині значна частина працездатного населення залишилася без роботи. У 2011 році на обліку в центрі зайнятості перебувала 1751 особа, з них лише 677 було працевлаштовано. Відповідно у 2012 році — 1745 осіб, а з них 644 знайшли роботу.

Станом на 2012 рік у Чечельнику проживало 5755 осіб. З них у двох дитячих садках перебувало 240 дітей, а у двох школах навчалося 740. Частина жителів містечка виїхала на заробітки за кордон. Дехто там і залишився жити. Наприклад, С. Нанарова виїхала до Фінляндії, спочатку тимчасово, а потім залишилася на постійне проживання, вийшовши заміж за фіна. Колишня жителька Чечельника В. Поцілуйко працює в Чехії, О. Коваль з донькою — в Італії. У Російській Федерації працюють і вже постійно проживають П. Ободянський та А. Поліщук¹⁵. Такі тенденції дедалі більше стають характерними для містечка.

У ХХ ст. значних змін зазнав екологічний світогляд населення. Якщо у фольклорних текстах краю зафіксовано бережне ставлення до землі, усього живого, то реалії показують протилежну картину. Зміни в природокористуванні та землекористуванні призвели до широкомасштабного розорювання земель, вирубування лісів, зарегулювання водойм. Усе це позначилося на якості питної води та ґрунтів, а відповідно змінився рослинний світ краю. Зникають традиційні ремесла і промисли, що найбільше залежать від природного середовища, зокрема лозоплетіння, бондарство та ін. Таким чином утверджувалася суто споживацька психологія, у якій уже не було місця одухотворенню довкілля. Проте потяг місцевих жителів до краси та пізніше відродження природного ландшафту свідчать, що за відповідних умов можна повернути і природне світовідчуття українців.

Так, наприкінці 80-х років ХХ ст. було насаджено абрикосові посадки з ініціативи Чечельницького лісгоспу. З кінця 1980-х — упродовж 1990-х років на території Чечельницького району створено ряд природних заповідників місцевого значення, у тому числі й на землях Чечельника: «Терещуків яр» і «Ромашково» [10, с. 392—396]. У 2009 році указом Президента України створено Національний природний парк «Кармелюкове Поділля». Це єдиний заповідний об'єкт такого типу на Вінниччині [17, с. 35]. Територія Парку займає частину Подільського плато. Він створений як архіважлива підсистема світової системи охорони довкілля, раціонального природокористування та рекреації і є оптимальним поєднанням відтворення, збереження, охорони природного середовища з рекреаційною та традиційною господарською діяльністю, регламентованою чинним природоохоронним законодавством. У ландшафтному й ботанічному аспектах «Кармелюкове Поділля» є одним з небагатьох осередків рідкісних, мало трансформованих змішаних грабово-дубових угруповань, широколистяних лісових центральноєвропейських ландшафтів не лише на Вінниччині та Правобережжі, але й в Україні. Територія Парку багата на рідкісні для України види рослин [14, с. 21—22].

Площа Парку — 20 203,4 га. Він частково охоплює території двох адміністративних районів Вінниччини: 1515,5 га — землі Торканивської сільради Тростянецького району та 18 687,9 га — землі 11 (з 16) сільрад Чечельницького району, які мають природоохоронні території. Із Чечельницькою селищною радою взаємодія Парку найтісніша. Це зумовлено тим, що саме в Чечельнику розміщується адміністрація Парку. На території Чечельницької сільради є два заповідні об'єкти — ботанічні пам'ятки природи «Терещуків Яр» та «Ромашково». Урочище «Вишенька» стало базою для проведення у 2014 році регіонального молодіжного форуму «Південне Поділля — перлина України». Також по території сільради прокладено ряд екологічних стежок

і туристичних маршрутів: «Ромашково», «Вишенька», «Заповідними стежками».

Національний природний парк та місцеві громади мають налагодити тісну співпрацю. Люди повинні бути зацікавлені в збереженні природних комплексів, сприяти захисту й підтримці біорізноманіття, розвитку інфраструктури природно-заповідної території, адже вона як територіальна структура має забезпечувати робочими місцями локальні громади та надавати їм можливість для розвитку через стале використання ресурсів. Крім того, ці землі мають вагомe значення для відпочинку, неабияку освітню й наукову цінність, виняткові естетичні ознаки, релігійну чи духовну значущість, а також є важливими для екосистеми, приносять користь громадам. Взаємодія з Парком не може бути обмежена територіально, адже він є не тільки природоохоронною, але й культурно-освітньою, рекреаційною та науково-дослід-

ною установою, і об'єкти цих видів діяльності не прив'язані до певної території [5, с. 17–19].

Таким чином, аналіз соціокультурних реалій сьогодення Чечельника дозволяє дійти висновків про те, що трансформації та етнокультурні взаємовпливи в середовищі жителів містечка закорінені як в історичному минулому, так і в сучасних глобалізаційних виявах і тенденціях. Осягнення цих змін важливо також з огляду на прогнозування майбутніх етнокультурних процесів в Україні в цілому. Дослідження дозволило також дійти висновків щодо перетворення поліетнічного за складом населення селища на моноетнічне. Це позначилося на соціально-історичному розвитку, етнопрофесійній характеристиці занять домінуючої людності містечка та етнoдемографічній ситуації в Чечельнику, що є віддзеркаленням сучасного стану розвитку й інших населених пунктів як Поділля, так і України загалом.

¹ Записав В. Косаківський 9 травня 2000 р. від Олексія Федоровича Ящишина, 1915 р. н., жителя смт Чечельник Вінницької обл.

² Записав В. Косаківський 13 лютого 2000 р. від Оляни Афанасіївни Ободянської, 1912 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

³ Записав В. Косаківський 13 лютого 2000 р. від Оляни Афанасіївни Ободянської, 1912 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

⁴ Записав В. Косаківський 18–19 серпня 2010 р. від Ганни Арефівни Атаманенко, 1930 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

⁵ Записав В. Косаківський 18–19 серпня 2010 р. від Ганни Арефівни Атаманенко, 1930 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

⁶ Записав В. Косаківський 18–19 серпня 2010 р. від Ганни Арефівни Атаманенко, 1930 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

⁷ Записав В. Косаківський 18–19 серпня 2010 р. від Ганни Арефівни Атаманенко, 1930 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

⁸ Записав В. Косаківський 1 березня 2013 р. від Івана Володимировича Козбана, 1963 р. н., жителя смт Чечельник Вінницької обл.

⁹ Записав В. Косаківський 26 лютого 2007 р. від Ганни Арефівни Атаманенко, 1930 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

¹⁰ Записав В. Косаківський 13 лютого 2000 р. від Оляни Афанасіївни Ободянської, 1912 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

¹¹ Записав В. Косаківський 29 листопада 1989 р. від Григорія Олександровича Гальчинського, жителя смт Чечельник Вінницької обл.

¹² Записав В. Косаківський 11 лютого 2000 р. від Ганни Петрівни Годованої, 1928 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

¹³ Записав В. Косаківський 11 лютого 2000 р. від Ганни Петрівни Годованої, 1928 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

¹⁴ Записав В. Косаківський 13 лютого 2000 р. від Оляни Афанасіївни Ободянської, 1912 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

¹⁵ Записав В. Косаківський 1 березня 2013 р. від Анастасії Сергіївни Монастирської, 1960 р. н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

1. Білоусова Н. Яким має бути справжній газда [Електронний ресурс] / Н. Білоусова // День. – 2010. – № 21. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/yakim-maie-butispravzhniy-gazda>.

2. Ветлугін (Шарапанівський) С. Чечельницький косяк – «мур католицизму на півдні України» / С. Ветлугін (Шарапанівський) // Чечельницький вісник. – 1999. – 24 серп. – С. 3.

3. Вовк С. Т. Нариси з історії Чечельника. З найдавніших часів до наших днів : монографія / Вовк С. Т., Косаківський В. А., Таранець С. В. – Вінниця : Віноблдрукарня, 2000. – 214 с.

4. Гальчинський М. Відроджена святиня / М. Гальчинський // Чечельницький вісник. – 1999. – 27 лип. – С. 2.

5. Дудник Г. Л. Аспекти співпраці НПП «Кармелюкове Поділля» з територіальними громадами / Г. Л. Дудник // Екологічний контроль і моніторинг стану дубових лісів Поділля та особливості їх природного відновлення : Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., 20–22 травня 2015 року. – Чечельник, 2015. – С. 16–19.

6. Косаківський В. А. Архів Жмурка Аверкія Захаровича (1855 р. н.) та його сина Арехти (Арефи) (1896–1972) як джерело з історії м. Чечельник на Південно-Східному Поділлі першої половини ХХ століття / В. А. Косаківський // Матеріали ХІІІ Поділ. іст.-краєзнав. конф. / редкол.: О. М. Завальнюк (голова), В. І. Войтенко (співголова), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010. – С. 123–131.

7. Косаківський В. А. Етнічний та кількісний склад населення Чечельника у ХVІ – на початку ХХІ ст. / В. А. Косаківський // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2006. – Вип. 10. – С. 212–216. – (Серія «Історія»).

8. Косаківський В. А. Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (ХІХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / В. А. Косаківський. – Вінниця, 2013. – 20 с.

9. Косаківський В. А. Особливості релігійного життя містечка Чечельник на Південно-Східному Поділлі в ХІХ – на початку ХХІ ст. / В. А. Коса-

ківський // Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору : Матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., 18 вересня 2008 року. – Вінниця, 2008. – С. 156–160.

10. Косаківський В. А. Рослинний світ Чечельницького району на Вінниччині та його охорона / В. А. Косаківський // Подільська старовина. – Вінниця : Державна картографічна фабрика, 2008. – С. 388–397.

11. Косаківський В. А. Топоніміка селища Чечельник на Південно-Східному Поділлі / В. А. Косаківський // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2008. – Вип. 13. – С. 184–190. – (Серія «Історія»).

12. Косаківський В. А. Традиційні господарські заняття українців Південно-Східного Поділля (за матеріалами містечка Чечельник) / В. А. Косаківський // Матеріали до української етнології. – Київ, 2009. – Вип. 8 (11). – С. 125–133.

13. Кот С. Путешествия историей: Чечельник [Электронный ресурс] / С. Кот. – Режим доступа : <http://sergekot.com/%D1%87%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA/>.

14. Леонтьяк Г. П. Природно-заповідний фонд – живе відтворення природи / Г. П. Леонтьяк // Екологічний контроль і моніторинг стану дубових лісів Поділля та особливості їх природного відновлення : Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., 20–22 травня 2015 року. – Чечельник, 2015. – С. 20–24.

15. Лукин В. 100 еврейских местечек Украины : ист. путеводитель / Лукин В., Соколова А., Хаймович Б. – Санкт-Петербург : Изд. А. Гершт, 2000. – Вып. 2. – 704 с.

16. Мебельная фабрика LisMaster [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lismaster.com.ua/about.html>.

17. Романчук О. П. Територія Національного природного парку // Екологічний контроль і моніторинг стану дубових лісів Поділля та особливості їх природного відновлення : Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., 20–22 травня 2015 року. – Чечельник, 2015. – С. 35–43.